College voor Toetsen en Examens

Handreiking passend examineren

Centrale examens vo 2027

Inhoud

1 Inleiding 3

2 Wetgeving 4
2.1 Passend examineren op basis van handelingsgericht werken 4
2.2 Passend examineren op basis van wetgeving 4
2.2.1 WGBH/CZ: objectief waarneembare handicap of chronische ziekte 4
2.2.2 Art. 3.54 UB WVO: niet objectief waarneembare handicap of belemmering 4

3 Passend examineren: suggesties en toelichting 6

4 Verantwoordelijkheden & taakverdeling 10
4.1 De rol van de school 10
4.2 De rol van het cvte 10
4.3 De rol van de Inspectie van het Onderwijs (Inspectie) 10

5 Specifieke groepen kandidaten 12
5.1 Nieuwkomers 12
5.2 Kandidaten op een opdc of met een vergelijkbaar onderwijsarrangement 12
5.2.1 Vormgeven onderwijs- en examentraject 12
5.2.2 Benutten ruimte in wet- en regelgeving 12

6 Digitale hulpmiddelen & applicaties 13
6.1 Een digitale examenomgeving 13
6.1.1 Randvoorwaarden 13
6.1.2 Aandachtspunten bij een (deels) digitale examenomgeving 14
6.2 Digitale hulpmiddelen 14
6.2.1 Examenstand 14
6.2.2 Kunstmatige intelligentie 14

7 Individueel of doelgroep-pta 15
7.1 Wettelijk kader programma van toetsing en afsluiting (pta) 15
7.2 Individueel of doelgroep-pta 15
7.2.1 Tijdpad 15
7.2.2 Aanpassen van het standaard pta 16
7.2.3 Vastleggen en verantwoorden 16

Bijlage 1 Procedure bij inzet hulp tijdens examens 17

Bijlage 2 Procedure bij installatie/vergroten 18

Bijlage 3 Procedure bij quarantaine 19

1 Inleiding

Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) publiceert jaarlijks de Handreiking passend examineren. Deze handreiking bevat informatie over passend examineren in het voortgezet onderwijs (vo). De handreiking verschijnt bij de start van het schooljaar en wordt, indien nodig, geactualiseerd.

In 2027 is de handreiking uitgebreid met informatie over specifieke groepen kandidaten (H5.), het vormgegeven van een individueel of doelgroep-pta (H7.) en regels rondom het afnemen van een examen in quarantaine (Bijlage 3.). Daarnaast zijn in H3. 'Passend examineren: suggesties en toelichting', verschillende mogelijkheden nader uitgewerkt.

Een examen heeft als doel te beoordelen of een kandidaat voldoet aan de exameneisen. Daarvoor is een schriftelijk of digitaal centraal examen ontwikkeld dat voor alle examenkandidaten meet of zij aan de eisen voldoen. Soms heeft een kandidaat een ondersteuningsbehoefte. Dan kan het nodig zijn om de manier van examineren aan te passen. De school moet doeltreffende maatregelen nemen om de belemmering zo veel als mogelijk weg te nemen. De aanpassing mag het examen inhoudelijk niet makkelijker maken dan dat het examen voor andere kandidaten is. Dan zou afbreuk gedaan worden aan de exameneisen en daarmee aan de waarde van het diploma. Passend examineren richt zich dan ook primair op het variëren in de afnamecondities, hetzij door gebruik van toegestane hulpmiddelen dan wel door het doen van aanpassingen. De exameneisen blijven gelden.

Deze handreiking schetst een breed beeld van denkbare aanpassingen en de inzet van hulpmiddelen. Hierdoor wordt inzichtelijk welke ruimte er is om aan te sluiten bij de ondersteuningsbehoefte van de kandidaat en de grens die het bevoegd gezag hierbij moet bewaken. De handreiking sluit hiermee aan op de principes van passend onderwijs en het handelingsgericht werken met de kandidaat in de dagelijkse onderwijspraktijk. Een helder afwegingskader dat kan helpen bij het beslissen over het toekennen van een bepaalde aanpassing aan een kandidaat is hierbij belangrijk.

Tot slot heeft deze handreiking tot doel houvast en richting te geven aan het bevoegd gezag bij het nadenken over aanpassing en ondersteuning. De handreiking kan dan ook zeker bruikbaar zijn bij het overwegen van mogelijkheden tot ondersteuning bij de start van de bovenbouw of soms al bij de start in het voortgezet onderwijs.

2 Wetgeving

In dit hoofdstuk wordt het (wettelijk) kader toegelicht dat leidend is bij het nemen van besluiten rondom passend examineren. Passend examineren is aan de orde als duidelijk is dat een kandidaat beschikt over de kennis en vaardigheden om aan de exameneis te voldoen, maar hierin door een beperking wordt belemmerd. Het is aan het bevoegd gezag om hierover te beslissen. Door te variëren in afnamecondities en het doen van aanpassingen wordt de kandidaat in staat gesteld om aan de exameneis te voldoen. Veel aanpassingen in afnameconditie kunnen worden gerealiseerd binnen het afwegingskader van handelingsgericht werken, voor andere aanpassingen is een aanvullende deskundigenverklaring vereist.

Het bevoegd gezag is niet verplicht (alle) denkbare of gevraagde aanpassingen toe te staan. Wel is het verplicht bij gesignaleerde belemmeringen die het gevolg zijn van een beperking doeltreffende aanpassing(en) te doen.

2.1 Passend examineren op basis van handelingsgericht werken

De invoering van passend onderwijs (2014) heeft een nieuwe impuls gegeven aan handelingsgericht werken: het in kaart brengen van bevorderende en belemmerende factoren die van invloed zijn op het onderwijs aan de kandidaat. Op deze manier wordt zichtbaar welke interventies of aanpassingen nodig zijn om belemmeringen adequaat te ondervangen. Vaak zal een aanpassing in de wijze van examineren dan ook op natuurlijke wijze voortvloeien uit het handelingsgericht werken met de kandidaat gedurende de onderwijstijd. Door de inzet van hulpmiddelen of (kleine) variatie in de examensetting kan aan veel belemmeringen op doeltreffende wijze tegemoet worden gekomen. Passend examineren op basis van handelingsgericht werken kan worden gemotiveerd aan de hand van afspraken in het leerlingvolgsysteem en/of een onderwijsperspectiefplan.

2.2 Passend examineren op basis van wetgeving

Artikel 3.54 van het Uitvoeringsbesluit WVO (art. 3.54 UB WVO) en de Wet gelijke behandeling op grond van chronische ziekte of handicap (WGBH/CZ) geeft het bevoegd gezag van de school de bevoegdheid respectievelijke de verplichting om voor kandidaten met een ondersteuningsbehoefte aanpassingen te realiseren. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen objectief waarneembare handicap of chronische ziekte en niet objectief waarneembare ondersteuningsbehoefte. Ook hier vormt het handelingsgericht werken het vertrekpunt in de afweging bij het doen van aanpassingen. Naast de inzet van hulpmiddelen of variatie in de examensetting is ook verdergaande aanpassing mogelijk, zoals een verlenging van de examentijd met 30 minuten.

2.2.1 WGBH/CZ: objectief waarneembare handicap of chronische ziekte

De WGBH/CZ verplicht de school tot het doen van doeltreffende aanpassingen om belemmeringen weg te nemen. Als sprake is van een objectief waarneembare handicap is geen deskundigenverklaring vereist om een afwijkende wijze van examineren toe te staan op grond van de onderwijswet (2.2.2). Veelal betreft het hier kandidaten met lichamelijke of motorische beperkingen, een auditieve of visuele beperking of een chronische ziekte. De school kan dan op basis van handelingsgericht werken en (vaak) in overleg met de ambulant onderwijskundig begeleider(s) aanpassingen realiseren die nodig zijn om aan de belemmering van een kandidaat tegemoet te komen.

2.2.2 Art. 3.54 UB WVO: niet objectief waarneembare handicap of belemmering

In geval van een niet objectief waarneembare handicap of belemmering is een deskundigenverklaring vereist. Doorgaans betreft het hier neurodivergente kandidaten of kandidaten met mentale problematiek. Ook voor deze kandidaten geldt dat het handelingsgericht werken het startpunt vormt om na te gaan op welke wijze de beschreven problematiek aanpassing in examinering noodzakelijk maakt. Daarnaast gaat de deskundigenverklaring vaak gepaard met adviezen voor het onderwijs.

2.2.2.1 Deskundigenverklaring

De deskundigenverklaring die is vereist in geval van een niet objectief waarneembare handicap of belemmering moet zijn opgesteld door een ter zake kundige psycholoog, orthopedagoog, neuroloog of psychiater. Op basis van de professionele standaard van deze deskundigen zullen zij zich doorgaans eerst vergewissen van het cognitief kunnen van de kandidaat. Dit is belangrijk aangezien het cognitief kunnen van de kandidaat een voorwaardelijk aspect is bij passend examineren. Als bij een kandidaat uitsluitend sprake is van een onevenwichtig profiel in (cognitieve)

vaardigheden (bijv. disharmonisch profiel, trage verwerkingssnelheid), is dit geen reden tot het realiseren van aanpassingen. Blijkt dat de kandidaat in principe beschikt over voldoende kennis en vaardigheden voor het beoogde examen, dan kunnen deskundigen over eventueel noodzakelijke aanpassingen in het onderwijs adviseren.

Deskundigenverklaringen geven vaak een waaier aan mogelijkheden om aan de geconstateerde belemmering tegemoet te komen. Belangrijk is deze adviezen te wegen in het licht van de opgedane ervaringen met de kandidaat in de dagelijkse onderwijspraktijk én de exameneis, om tot doeltreffende aanpassing(en) te komen. Een deskundigenverklaring kan reeds op de basisschool of in de onderbouw van het vo zijn opgesteld. De noodzaak voor het treffen van aanpassingen in de wijze van examinering blijkt dan uit het leerlingvolgsysteem (lvs) en een onderwijsperspectiefplan (opp) van de kandidaat waarin de ondersteuningsbehoefte zichtbaar is (bijgehouden).

Figuur 1 *Stroomdiagram bij afwegen hulpmiddel of aanpassing*

3 Passend examineren: suggesties en toelichting

Als de ondersteuningsbehoefte van de kandidaat in kaart is gebracht, geeft onderstaand schema suggesties op welke manier de examensetting voor de kandidaat op doeltreffende wijze (beter) passend kan worden gemaakt. Het uitgangspunt bij passend examineren is zo dicht mogelijk te blijven bij de standaard examensetting. In eerste instantie wordt gekeken naar algemene hulpmiddelen, deze raken immers niet de exameneis en inzet is voor alle kandidaten mogelijk. Als met de inzet van deze algemene hulpmiddelen de ondersteuningsbehoefte van de kandidaat onvoldoende doeltreffend wordt ondervangen en de kandidaat voldoet aan de eisen van de WGBH/CZ of art. 3.54 UB WVO, kunnen verdere noodzakelijke aanpassingen worden gerealiseerd.

Mogelijkheid	Algemene hulpmiddelen	Art. 3.54 UB WVO	Wet Gelijke Behandeling
Aangepaste werkplek	●	●	●
Computer als schrijfgerei	●	●	●
Gebarentolk			●
Hulp bij (af)lezen, opzoeken, schrijven/typen, tekenen, motorische handelingen		●	●
Pauze / time-out	●	●	●
Prikkelarme setting / geluidwerende koptelefoon	●	●	●
Rekenkaart		●	
Specifiek toegankelijke examens (braille, audio-ondersteuning)			●
Spellingscorrectie		●	
Spraaksynthese / examen-pdf	●	●	●
Spreiding over tijdvakken / examenjaren		●	●
Vergroting opgaven / loep / leesliniaal / gekleurde overlays	●	●	●
Verlenging afnameduur			●
Verlenging examentijd (30 minuten)		●	●
Voorstructureren examensetting / voorspelbaarheid vergroten / structuurkaart	●	●	●
Anderszins... (in overleg met CvTE)	●	●	●

Aangepaste werkplek

Sommige kandidaten hebben om (doorgaans) fysiek-motorische redenen behoefte aan een aangepaste werkplek. Denk aan een ruimer tafelblad, stoel met arm- en rugleuning, wiebelkussen of zitondersteuning bij rug- of bekkenklachten. Bij aanpassing van de werkplek is melding aan het CvTE of de Inspectie niet nodig.

Computer als schrijfgerei

Het gebruik van de computer als schrijfgerei is algemeen toegestaan, melding aan het CvTE of de Inspectie is niet nodig. Bij gebruik van de computer is gebruik van spellingscontrole bij alle examens toegestaan, uitgezonderd het examen Nederlands. Bij gebruik van de computer ziet de school erop toe dat de kandidaat geen toegang heeft tot hulpmiddelen die niet zijn toegestaan en dat de geheimhouding wordt gewaarborgd. Ook zorgt de school ervoor dat het werk niet verloren kan gaan. Voorwaarden waaraan een digitale examenomgeving moet voldoen staan in hoofdstuk 6. ‘Digitale hulpmiddelen & applicaties’. Melding aan het CvTE of de Inspectie is niet nodig.

Gebarentolk

Auditief beperkte kandidaten kunnen ondersteuning krijgen van een gebarentolk voor de mondelinge instructie voorafgaand aan en tijdens het examen. Voorwaarde is dat de gebarentolk niet nader toelicht als de taal als zodanig een struikelblok is. Melding in het ISD aan de Inspectie is nodig.

Hulp bij (af)lezen, opzoeken, schrijven/typen, tekenen, motorische handelingen

Kandidaten kunnen om verschillende redenen moeite hebben met praktische vaardigheden die voorwaardelijk zijn om aan het examen deel te nemen. In dit geval kan hierbij hulp worden geboden. Aanpassingen zijn niet mogelijk als deze de eindtermen van het examenprogramma raken. Zie voor meer toelichting bijlage 1. 'Procedure inzet hulp tijdens examen'. Met het CvTE kan worden nagegaan of een aanpassing nodig en mogelijk is. Melding in het ISD aan de Inspectie is nodig.

Pauze / time-out

Met de inzet van een pauze of een time-out kan tegemoet worden gekomen aan belemmeringen die kandidaten ervaren door bijvoorbeeld chronische vermoeidheid, concentratieproblemen of angstproblematiek. Ook als de kandidaat tijd nodig heeft om (medische) handelingen te verrichten, kan een pauze worden ingezet. Een pauze vindt plaatst onder toezicht, zonder dat de kandidaat toegang heeft tot het examenwerk, lesmateriaal of internet. Pauzes worden vermeld op het proces verbaal en in het ISD gemeld aan de Inspectie.

Prikkelarme setting / geluidwerende koptelefoon

Kandidaten die erg gevoelig zijn voor afleiding en prikkels of voor wie afname in een (zeer) grote groep te overweldigend is, kunnen gebruik maken van een geluidwerende koptelefoon of in een meer beschutte of kleinere setting worden geëxamineerd. Ook voor kandidaten die zijn aangewezen op medische ondersteuning of waarvan verwacht wordt dat ze veelvuldig gebruik moeten maken van hulp bij (af)lezen, opzoeken, schrijven/typen, tekenen of motorische handelingen, kan afname in een kleinere setting passend zijn. Melding aan het CvTE of de Inspectie is niet nodig.

Rekenkaart

Kandidaten met dyscalculie kan bij de centrale examens waarbij rekenen een rol speelt het gebruik van een rekenkaart worden toegestaan. De rekenkaart is een opstapje dat de kandidaat ondersteunt in het nadenken over verhoudingen, eenheden, afstanden etc.. De rekenkaart bevat geen formules, uitwerkingen of voorbeelden en mag geen afbreuk doen aan de te toetsen exameneisen. Melding in het ISD aan de Inspectie is nodig.

Specifiek toegankelijke examens (audio-ondersteuning, braille)

Voor kandidaten met een auditieve of visuele beperking worden specifiek toegankelijke examens geproduceerd. Met het CvTE kan worden nagegaan of een aanpassing nodig en mogelijk is. Melding in het ISD aan de Inspectie is nodig.

Voor **auditief beperkte kandidaten** wordt voor de flexibele en digitale centrale examens met functioneel geluid (doorgaans Nederlands, Engels en Duits) een aangepaste variant (.dos, dos staat voor doof of slechthorend) geleverd. Deze examens hoeven niet apart te worden aangevraagd, de afnameplanner kan dit aangeven in Facet. Dans en drama vmbo gl/tl en kunstvakken havo en vwo bevatten ook geluid. De auditieve vaardigheden zijn bij deze vakken intrinsiek onderdeel van de exameneis. Voor auditief beperkte kandidaten bb/kb voor wie de dos-versie in Facet ontoereikend is en auditief beperkte kandidaten vmbo-gl/tl, havo en vwo voor wie de standaard audioweergave bij de kunstexamens in Facet ontoereikend is, is een aanvullende toegankelijkheidsapplicatie beschikbaar. Deze applicatie maakt het mogelijk gehoorapparatuur te koppelen aan de digitale afnameomgeving. De school dient hiervoor tijdig (uiterlijk 1 december) in overleg te treden met het CvTE om de mogelijkheden te onderzoeken. Dit kan via het contactformulier van het Expertisepunt passend examineren vo, rubriek specifiek toegankelijke examens.

Voor **kandidaten met een visuele beperking** wordt op aanvraag een aangepast examen geleverd. Zo worden de examens toegankelijk gemaakt voor de brailleleesregel en worden afbeeldingen (indien nodig) omgezet in voeltekeningen. Het is niet mogelijk om een aangepast examen in het tweede tijdvak te herkansen. De tijd tussen de examenuitslag tijdvak één en de start van tijdvak twee is te kort om examens toegankelijk te maken. In dit geval vindt de herkansing plaats in het derde tijdvak. Als al eerder bekend is dat de kandidaat voor een vak aan het tweede tijdvak deelneemt (bijvoorbeeld vanwege de verlengde afnametijd), kan wel het benodigde examen voor het tweede tijdvak worden geproduceerd. Een aangepast examen moet uiterlijk 15 oktober met een speciaal formulier worden aangevraagd bij DUO Examendiensten via examens@duo.nl. Het CvTE neemt vervolgens contact op met de school. In samenspraak wordt gerealiseerd wat nodig en haalbaar is.

Meer informatie over de verschillende beschikbare varianten is verkrijgbaar via het contactformulier van het Expertisepunt passend examineren vo, rubriek specifiek toegankelijke examens.

Spellingscorrectie

Kandidaten met een leerstoornis op het gebied van taal mogen ook bij het examen Nederlands de spellingscontrole gebruiken. Voor de beoordeling van spelling gelden voor alle kandidaten dezelfde regels. Melding in het ISD aan de Inspectie is nodig.

Spraaksynthese / examen-pdf

Een kandidaat die hier baat bij heeft kan bij alle vakken, uitgezonderd de talen, gebruikmaken van spraaksynthese (leesondersteuning). De school krijgt bij ieder examen een verklankbare pdf van het examen geleverd. Bij digitale centrale examens is verklanking in Facet beschikbaar. Spraaksynthesesoftware kan veel mogelijkheden bieden die bij centrale examens niet zijn toegestaan, bijvoorbeeld een digitaal woordenboek of een woordvoorspeller. De school dient erop toe te zien dat de toegang tot niet-toegestane functies is geblokkeerd.

Kandidaten met een leerstoornis op het gebied van taal mogen ook bij de talen gebruikmaken van spraaksynthese. De papieren examens Latijn en Grieks zijn hiervan uitgesloten, voor deze talen zijn geen stemmen leverbaar. In uitzonderlijk geval kan een voorlezer worden ingezet als een ander adequaat middel ontbreekt. Melding in het ISD aan de Inspectie is nodig.

Spreiding over tijdvakken / examenjaren

Bij kandidaten die (zeer) beperkt belastbaar zijn, is het mogelijk een gespreid examen af te nemen. Er zijn drie mogelijkheden voor gespreid examen, namelijk: spreiding over tijdvakken, spreiding over jaren of een combinatie van beide. Met het Expertisepunt passend examineren vo kan worden nagegaan of een aanpassing nodig en mogelijk is. Melding in het ISD aan de Inspectie is nodig.

Spreiding over de tijdvakken kan worden ingezet als een kandidaat (zeer) beperkt belastbaar is of als het door verlenging van de afnameduur niet mogelijk is twee examens op één dag te maken. Melding aan het CvTE of de Inspectie is niet nodig.

Het centraal examen kan ook over twee jaar worden gespreid. De kandidaat legt dan in het eerste jaar een aantal vakken af en in het volgende jaar de resterende vakken. De kandidaat heeft in beide jaren recht op herkansing van een van de in dat jaar afgelegde centrale examens. Wat niet is toegestaan, is het in het tweede jaar opnieuw afleggen van een in het eerste jaar afgelegd centraal examen. Voor een evenwichtige vormgeving van het onderwijs is het van belang de verdeling tijdig vast te leggen. Dat bij ziekten met een progressief verloop onverwacht minder mogelijk blijkt dan eerder verwacht, wordt onderkend: achteraf (voor het centraal examen) wijzigen van het overeengekomen schema is mogelijk. Het besluit over het spreiden van het examen over twee jaar, ligt bij het bevoegd gezag. Melding in het ISD aan de Inspectie is nodig. Alleen als de Inspectie vragen heeft, wordt contact opgenomen met het bevoegd gezag.

Vergroting opgaven / loep / leesliniaal / gekleurde overlays

De examens worden standaard opgemaakt in een adequate punt- en lettergrootte voor verreweg de meeste kandidaten. Kandidaten die zijn aangewezen op verdere vergroting kunnen digitaal werken met de examen-pdf. Soms wordt bij grafieken, tabellen en dergelijke een kleinere letter gehanteerd. Als een kandidaat deze letters als (te) klein ervaart, kan hij gebruikmaken van een loep of een leesliniaal. Kandidaten kunnen ook gebruikmaken van gekleurde overlays om de gewenste bladspiegel te creëren. Als in uitzonderlijke gevallen een extra vergrote letter of een andere steunkleur gewenst is, kan de school hiervoor zorgen, direct voorafgaand aan het centrale afnamemoment. Zie voor meer toelichting bijlage 2. ‘Procedure bij installatie/vergroten’. Melding aan het CvTE of de Inspectie is niet nodig.

Verlenging afnameduur

Kandidaten met een lichamelijke of visuele beperking kan een ruimere afnameduur worden toegestaan. Dit is alleen mogelijk als duidelijk is dat de extra tijd niet in meer ‘denktijd’ gaat zitten, maar in pure ‘werktijd’. Dit geldt bijvoorbeeld voor de kandidaat die op braille is aangewezen, waardoor scannend lezen onmogelijk is. Maar ook voor de kandidaat bij wie, bijvoorbeeld door beperkte of ongecontroleerde spierspanning, het typen ernstig wordt vertraagd. In deze situaties is tot dubbele afnameduur toegestaan.

Bij ernstig zieke kandidaten met een zeer beperkte belastbaarheid is er soms noodzaak tot het opknippen van de netto examenduur in meerdere blokken. De effectieve examentijd kan dan verspreid over de dag worden ingezet tussen 09.00 uur in de ochtend en 17.00 uur in de middag. Hierdoor zijn lange momenten van (bed)rust tussendoor

mogelijk. Uiteraard vindt de gehele afname plaats in quarantaine. Zie voor meer toelichting bijlage 3. ‘Procedure bij quarantaine’.

Verlenging van de afnameduur kan ertoe leiden dat het niet goed mogelijk is om twee examens op een dag af te leggen. In dit geval kan het examen gespreid worden over verschillende tijdvakken. Met het CvTE kan worden nagegaan of een aanpassing nodig en mogelijk is. Melding in het ISD aan de Inspectie is nodig.

Verlenging examentijd (30 minuten)

Op basis van de WGBH/CZ en art. 3.54 UB WVO is het mogelijk de examentijd te verlengen met ten hoogste 30 minuten. Doorgaans betreft het hier neurodivergente kandidaten of kandidaten met mentale problematiek. Als er sprake is van meerdere beperkingen, mogen de tijdverlengingen op grond van verschillende beperkingen niet bij elkaar worden opgeteld. Melding in het ISD aan de Inspectie is nodig.

Als er sprake is van een deskundigenverklaring zou als automatisme kunnen worden toegepast: wie een verklaring heeft, krijgt tijdverlenging. Het beoordelen van de vraag of door het toepassen van tijdverlenging een belemmering doeltreffend wordt ondervangen, vergt echter een inhoudelijke afweging. Zo is bijvoorbeeld bij chronische vermoeidheid, concentratieproblemen of angstproblematiek het toekennen van een (korte of langere) pauze / time-out vaak eerder doeltreffend.

(Voor)structureren examensetting / voorspelbaarheid vergroten / structuurkaart

Voor sommige kandidaten is het belangrijk om vooraf te weten hoe de examensetting eruitziet: de indeling van de ruimte, waar ze zullen zitten, de regels en dergelijke. Maar ook hulp bij het opstarten van het examen om de verschillende katernen (opgaven, uitwerkbijlagen, bronnen) te ordenen, kan helpend zijn. Daarnaast kan het bevoegd gezag kandidaten die daar baat bij hebben het gebruik van een structuurkaart toestaan. Zo’n kaart kan tips bieden om kalmte te bewaren of geruststellende zinnen die helpen bij stress of nerveusheid. Ook kan een kaart algemene structuurstappen weergeven (bijv. lees de vraag, noteer het vraagnummer op het antwoordblad, etc.). De kaart dient uitsluitend ter regulatie van emoties en gedrag en bevat nadrukkelijk geen inhoudelijke aanwijzingen, formules, voorbeelden. Er mag geen afbreuk worden gedaan aan de te toetsen exameneisen. Melding aan het CvTE of de Inspectie is niet nodig.

Anderszins… (in overleg met het CvTE)

Het kan zijn dat een kandidaat baat heeft bij een hulpmiddel of aanpassing, anders dan hierboven genoemd. Neem in dat geval contact op via het contactformulier van het Expertisepunt passend examineren vo, rubriek complexe casuïstiek. In overleg en in samenwerking met het Expertisepunt wordt dan binnen geldende wet- en regelgeving de mogelijkheid voor een passende afnamesetting onderzocht. Aanpassingen die de exameninhoud of de examenstandaard (afnamevorm en afnamedag) raken, zijn niet mogelijk. Deze aanpassingen raken de uitvoerbaarheid en de betrouwbaarheid en validiteit van het centraal examen en daarmee de waarde van het diploma.

4 Verantwoordelijkheden & taakverdeling

Bij de beslissing of een aanpassing doeltreffend is, dus geschikt en noodzakelijk, en niet onevenredig belastend, zijn verschillende partijen betrokken: de directeur (voor het bevoegd gezag), het CvTE en de Inspectie van het Onderwijs (Inspectie). Hieronder worden de rollen van elke partij en de rolverdeling tussen de partijen nader toegelicht.

4.1 De rol van de school

De bevoegdheid en afweging om een aanpassing in de wijze van examineren wel of niet toe te staan, ligt bij de school (de directeur voor het bevoegd gezag). Passend Onderwijs regelt dat de ondersteuningsbehoefte van de kandidaat het uitgangspunt is en zet aan tot handelingsgericht werken. De mogelijkheid om kandidaten met een ondersteuningsbehoefte ook verder te ondersteunen wordt geregeld in artikel 3.54 Uitvoeringsbesluit WVO 2020 en voorgeschreven door de Wet gelijke behandeling op grond van chronische ziekte of handicap. De school wordt op deze manier in de gelegenheid gesteld doeltreffende aanpassingen te doen voor kandidaten met een ondersteuningsbehoefte. Let wel, de onderwijswetgeving verplicht de school niet om een aanpassing te doen, deze verplichting volgt wel (onder meer) uit de WGBH/CZ. Het is aan de school om op basis van een helder afwegingskader na te denken over het variëren in afnamecondities voor kandidaten met een ondersteuningsbehoefte en de mogelijke aanpassingen te concretiseren. Het wordt aangeraden het beleid ten aanzien van passend examineren vast te leggen in het examenreglement en het schoolondersteuningsprofiel van de school. Het is belangrijk om de toegestane aanpassingen voor individuele kandidaten voorafgaand aan het centraal examen vast te leggen in een apart document of in het handelingsplan behorend bij het onderwijsperspectiefplan (opp). Noteer de gemaakte afspraken daarnaast in het leerlingvolgsysteem (lvs). Ook als een kandidaat afziet van bepaalde ondersteuning, is het belangrijk dit vast te leggen.

4.2 De rol van het CvTE

Het CvTE is verantwoordelijk voor het vaststellen van de examenopgaven, antwoordmodellen en de normering. Ook stelt het de wijze waarop deze afgenomen moeten worden vast. De centrale examens beogen op een eenduidige manier voor alle leerlingen vast te stellen in welke mate de doelen (de centrale exameneisen) zijn bereikt. Centrale examens zijn hiermee een wezenlijk onderdeel van de kwaliteitsborging en leveren een bijdrage aan de waarde en het civiel effect van het diploma. Uit het centrale en voorgeschreven karakter van het centraal examen vloeit voort, dat de afweging van mogelijkheden niet alleen bij de school berust, maar deels ook bij het CvTE. Het CvTE is verantwoordelijk voor het vaststellen van centrale examens en toetsen die zo veel als mogelijk kunnen worden ingezet om de kennis en vaardigheden van de leerlingen te toetsen. Het bevoegd gezag is er verantwoordelijk voor om aanpassingen te realiseren als de verwachting is dat een kandidaat in staat is het examen met goed gevolg af te leggen, maar een ondersteuningsbehoefte dit belemmert bij de afname.

Het CvTE is vertegenwoordigd in het Expertisepunt passend examineren vo en kan adviseren bij alle voorgenomen wijzigingen die de inhoud van het examen raken of kunnen raken. Daarbij kan het gaan om aanpassingen van bijvoorbeeld een praktisch examen in verband met de beperking van de kandidaat of het toestaan van hulpmiddelen die niet standaard zijn omdat zij exameneisen aantasten of kunnen aantasten.

Het Expertisepunt bespreekt met de school welke aanpassing mogelijk is, zodat de belemmeringen met inachtneming van de exameneisen zo veel mogelijk worden weggenomen. Het Expertisepunt bepaalt niet of voor een individuele kandidaat een aanpassing nodig is. Dat geldt voor het centraal examen en uiteraard ook voor de schoolexamentoetsen. Voor dat laatste geldt in het bijzonder dat de school zelf bepaalt wat en onder welke omstandigheden hij toetst. Scholen kunnen contact opnemen met het Expertisepunt passend examineren vo via het contactformulier.

4.3 De rol van de Inspectie van het Onderwijs (Inspectie)

De Inspectie houdt toezicht op de kwaliteit van de examinering en naleving van de onderwijswetgeving waaronder het Uitvoeringbesluit WVO 2020 waarin onder meer (bekostigings)voorwaarden staan voor examinering. Om dit toezicht te kunnen houden, moet de school op grond van artikel 3.54 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020 elke aanpassing in de wijze van examinering melden aan de Inspectie. Het melden gebeurt door gebruik te maken van het

ISD, het Internet School Dossier. Dit is ten behoeve van het toezicht achteraf, het is geen verzoek om toestemming. De Inspectie verleent immers geen toestemming.

De Inspectie is gesprekspartner van de school als het gaat om meer 'logistieke' aanpassingen. Noodzakelijke examinering thuis of in een ziekenhuis, het centraal examen op goede gronden in een andere school, quarantaine-oplossingen met een iets afwijkend tijdschema. Dergelijke aanpassingen tasten het examen niet aan, maar vergen wel goede controle en afspraken over levering en afnamecondities. In zo'n geval is overleg met de Inspectie essentieel.

Figuur 2 *Verantwoordelijkheden en taakverdeling school, CvTE en Inspectie van het Onderwijs*

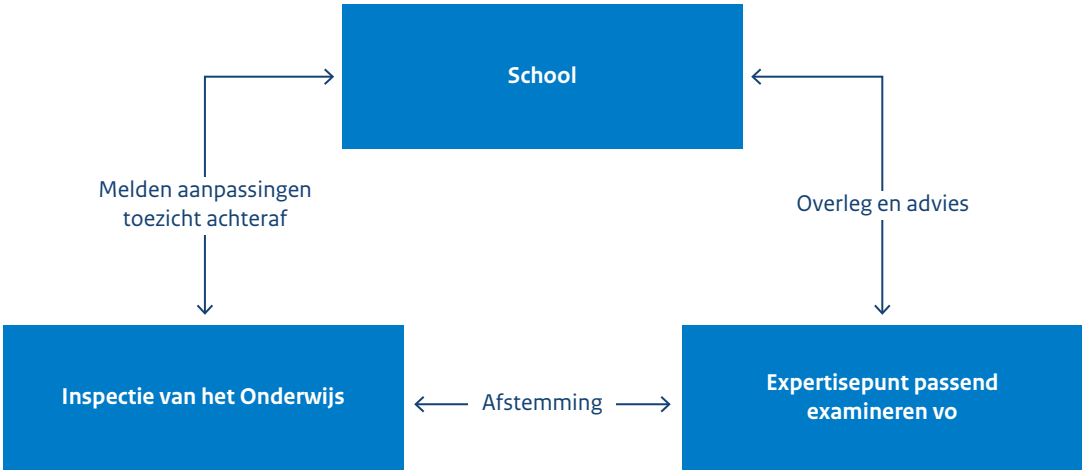

5 Specifieke groepen kandidaten

Dit hoofdstuk belicht twee groepen kandidaten waarvoor binnen wet- en regelgeving anderszins ruimte is om aan de ondersteuningsbehoefte tegemoet te komen.

5.1 Nieuwkomers

Een kandidaat waarbij Nederlands niet de moedertaal is en die maximaal 6 jaar onderwijs in Nederland heeft gevolgd (inclusief het examenjaar), kan op basis van art. 3.55 UB WVO een half uur (30 minuten) extra examentijd worden toegekend. Heeft de kandidaat daarnaast een beperking op basis van de WGBH/CZ en/of UB WVO art. 3.54, dan kan twee maal een half uur tijdverlenging worden toegestaan (in totaal 60 minuten).

Nieuwkomers is daarnaast het gebruik van een digitaal verklarend woordenboek Nederlands als hulpmiddel toegestaan, evenals een woordenboek vanuit het Nederlands naar de thuistaal van de kandidaat. In geval van een digitaal verklarend woordenboek betreft het nadrukkelijk een digitale applicatie van het standaard verklarend woordenboek, geen digitale vertaalsoftware of -machine. Bij gebruik van een digitale applicatie moet de toegang tot andere applicaties en open internet geblokkeerd zijn.

5.2 Kandidaten op een opdc of met een vergelijkbaar onderwijsarrangement

De ondersteuningsbehoefte van een kandidaat kan aanleiding geven tot het (tijdelijk) vormgeven van onderwijs op een opdc (orthopedagogisch didactisch centrum, UB WVO art. 2.50) of in samenwerking met andere aanbieders van onderwijsarrangementen (op locatie of online). Het bevoegd gezag behoudt de verantwoordelijkheid voor het onderwijsproces en de examinering van de kandidaat.

5.2.1 Vormgeven onderwijs- en examentraject

Het onderwijs- en examentraject van een kandidaat met een onderwijsarrangement krijgt vorm en wordt uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag. Hierbij zijn - naast kandidaat en ouder – vaak ook andere partners rond de school betrokken (leerplicht, jeugdhulp, samenwerkingsverband, etc.). In het onderwijsontwikkelingsperspectief van de kandidaat worden beoogde onderwijs- en ontwikkeldoelen vastgelegd en afspraken gemaakt over de vormgeving en afronding van het onderwijs. Als een kandidaat vanwege psychische of lichamelijke beperkingen tijdelijk niet of niet volledig naar school kan, heeft het bevoegd gezag de mogelijkheid een aangepast onderwijsprogramma aan te bieden door af te wijken van het minimum aantal uren onderwijstijd. Het bevoegd gezag van de school vraagt hiervoor om instemming van de Inspectie via het ISD.

5.2.2 Benutten ruimte in wet- en regelgeving

Kandidaten met een ondersteuningsbehoefte hebben vaak belang bij het afnemen van examens in een nabije, bekende en beschutte omgeving. Door het onderwijstraject in samenspraak en onder verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag te doorlopen, kan de afnamesetting bij (school)examens op basis van opgedane ervaring en kennis optimaal worden afgestemd op de kandidaat. Wet- en regelgeving biedt scholen veel ruimte om het examentraject passend vorm te geven voor kandidaten met een ondersteuningsbehoefte.

Zo kan voor het afronden van het schoolexamen worden gewerkt met een individueel pta. Op basis van het onderwijsarrangement verwerft de kandidaat de benodigde kennis en vaardigheden. De bijbehorende schoolexamens worden afgenomen onder verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag. Het bevoegd gezag bepaalt waar, wanneer, op welke manier en onder welke toezichtomstandigheden deze examens plaatsvinden. Zie voor meer toelichting hoofdstuk 7. ‘Individueel of doelgroep-pta’.

Ook voor de centrale examens geldt dat deze onder verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag worden afgenomen. Het is toegestaan het centraal examen over meerdere jaren te spreiden, het examen af te nemen op een afwijkende afnamelocatie of de afnameduur op de dag van het examen te verlengen om voldoende tijd voor (bed)rust of medische handelingen in te bouwen (quarantainesessie). Zie voor meer toelichting bijlage 3. ‘Procedure bij quarantaine’.

Voor advies over het creëren van een passende route bij kandidaten met complexe problematiek kan contact worden opgenomen met het Expertisepunt passend examineren vo. Dit kan via het contactformulier van het Expertisepunt passend examineren vo, rubriek complexe casuïstiek.

6 Digitale hulpmiddelen & applicaties

Als de ondersteuningsbehoefte van een kandidaat kan worden ondervangen door de inzet van een digitaal hulpmiddel of applicatie (bijvoorbeeld de computer als schrijfgerei of een programma voor spraaksynthese), dan is het bevoegd gezag ervoor verantwoordelijk een passend beveiligingsniveau te realiseren. Zo moet de toegang tot andere systeemfuncties, applicaties en websites die niet zijn toegestaan worden afgesloten en worden gecontroleerd. Het CvTE geeft geen advies over het gebruik van mogelijke software en applicaties, maar geeft uitsluitend de voorwaarden waaraan een digitale examenomgeving bij het centraal examen moet voldoen.

6.1 Een digitale examenomgeving[1]

Er is sprake van een (deels) digitale examenomgeving als bij de afname van een examen digitale hulpmiddelen of applicaties worden ingezet. Er kan hierbij worden gekozen om (gedeeltelijk) gebruik te maken van bestaande toets- en examensoftware. In alle gevallen betreft het een digitale omgeving waarin specifieke groepen kandidaten alleen gebruik kunnen maken van bepaalde toegestane applicaties en software.

De verantwoordelijkheid voor een juiste inrichting van een digitale examenomgeving ligt bij het bevoegd gezag. Het bevoegd gezag is bekend met de exameneis en is ervoor verantwoordelijk na te gaan of de digitale examenomgeving voldoet aan deze eis, zeker als er (deels) gewerkt wordt met toets- en examensoftware of applicaties van een externe partij. Leveranciers van software en applicaties produceren doorgaans voor een brede (internationale) markt en de geboden functionaliteiten binnen de software en applicaties zijn daardoor niet automatisch in lijn met de exameneisen in Nederland. Zo kan het zijn dat ingebouwde tools als een (grafische) rekenmachine, spellingscorrectie of tekstverwerkingsprogramma meer of juist minder mogelijkheden kennen dan binnen de exameneis is toegestaan. Het is belangrijk de software hierop scherp te controleren.

6.1.1 Randvoorwaarden

Een digitale examenomgeving die wordt ingezet als hulpmiddel is zodanig ingericht dat kandidaten geen voor- of nadeel ondervinden ten opzichte van kandidaten die niet digitaal werken. Een gecontroleerde digitale examenomgeving voldoet aan een aantal randvoorwaarden. De voorwaarden borgen een veilige examenafname en garanderen de betrouwbaarheid van het examenproces.

Unieke, beveiligde omgeving
De examenomgeving is alleen toegankelijk voor geautoriseerde kandidaten. Kandidaten werken in een individuele, afgeschermde omgeving. Het examen kan niet verspreid worden en kandidaten hebben geen toegang tot elkaars werk. Ook voldoet de omgeving aan relevante Nederlandse en Europese wetgeving op het gebied van verwerking van persoonsgegevens en gegevensuitwisseling.

Een ‘schone’ omgeving
Kandidaten hebben geen toegang tot documenten die tijdens het centraal examen niet zijn toegestaan, denk aan documenten op een harde schijf of op een andere drive. Toegestane applicaties en software moeten te allen tijde voldoen aan relevante Nederlandse en Europese wet- en regelgeving en vrij zijn van autocorrectie, autosuggestie, informatieprofielen, archieffunctie en AI-componenten.

Lockdown-omgeving
De examenomgeving blokkeert de toegang tot een open internetverbinding en bluetooth. Alleen benodigde applicaties en hulpmiddelen die de exameneis niet raken zijn toegestaan. De toegang tot niet-essentiële en niet-toegestane programma’s is geblokkeerd.

Offline mogelijkheid
De examenomgeving kan ook offline draaien. In geval van technische problemen (zoals een internetstoring) moet zonder verlies van reeds gemaakt werk, verder kunnen worden gewerkt. Tijdens het examen is de beschikbaarheid van technische ondersteuning belangrijk in geval van opstartproblemen, softwarefouten of (internet) storingen.

1 Het betreft hier een digitale examenomgeving onder verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag; de centrale examens afgenomen in Facet staan hier los van.

6.1.2 Aandachtspunten bij een (deels) digitale examenomgeving

Naast de randvoorwaarden waaraan een digitale examenomgeving minimaal hoort te voldoen, zijn er nog een aantal andere aspecten waarmee rekening moet worden gehouden als een kandidaat digitaal werkt.

Eén oogopslag

De standaard vmbo-gl/tl-, havo- en vwo-examens zijn ontwikkeld voor afname op papier, niet voor digitale afname. Een examen bestaat vaak uit meerdere documenten of bijlagen, waarbij het belangrijk is dat tijdens afname de verschillende examenonderdelen tegelijkertijd zichtbaar zijn (bijv. vraag en bron). Om deze reden wordt aanbevolen om te werken met één groot scherm (split screen) of twee schermen naast elkaar. Dit vergemakkelijkt de gelijktijdige presentatie van verschillende informatie-onderdelen of het openen van toegestane applicaties.

Vertrouwdheid

Het is belangrijk dat kandidaten vooraf oefenen met de afname van examens in een digitale examenomgeving. Op deze manier raken zij vertrouwd met de verschillende functionaliteiten en het gebruik van de beschikbare hulpmiddelen. Het is belangrijk dat er duidelijke instructies aanwezig zijn voor het werken binnen een digitale examenomgeving, zoals voor het inloggen in de omgeving en/of het printen en ondertekenen van het gemaakte werk.

Surveillance

De richtlijnen voor surveillance bij een (deels) digitale afname zijn gelijk aan de standaard richtlijnen. De inzet van surveillancesoftware is mogelijk, maar altijd als aanvulling op de algemene surveillancerichtlijnen.

Gegevensverwerking

Examenwerk moet worden uitgeprint en door de kandidaat worden ondertekend. Het werk is gebonden aan bewaartermijnen. Als persoonsgegevens, waaronder het werk van kandidaten, digitaal worden opgeslagen, is het de verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag om te zorgen voor een veilige opslag. Examenwerk is privacygevoelige informatie en het is belangrijk zorgvuldige afspraken te maken rondom gegevensverwerking, bewaartermijn en het voorkomen van toegang door derden tot gemaakt werk.

6.2 Digitale hulpmiddelen

Specifieke digitale hulpmiddelen kunnen worden ingezet om de ondersteuningsbehoefte van een kandidaat te ondervangen en worden gezien als een aanpassing. De inzet van een digitaal hulpmiddel kan bijdragen aan een (meer) gelijkwaardige examenervaring. Bij de afweging of een digitaal hulpmiddel bij het examen inzetbaar is, moet altijd gekeken worden of het hulpmiddel geen kennis en vaardigheden overneemt die binnen de exameneis bekend worden verondersteld. Dit houdt in dat er beperkingen gelden voor de inzet en het gebruik van digitale hulpmiddelen.

6.2.1 Examenstand

Sommige digitale hulpmiddelen met een breed palet aan functionaliteiten hebben een examenstand.
Een examenstand is een speciale instelling op een apparaat of binnen een applicatie of software waarmee de gebruiker alleen toegang heeft tot de functies die zijn toegestaan tijdens een examen. Soms wordt deze door leveranciers van digitale hulpmiddelen vooraf geprogrammeerd, maar vaak moet deze handmatig worden ingesteld. De examenstand creëert een omgeving die misbruik voorkomt en alleen de toegestane functies beschikbaar stelt voor het examen.

6.2.2 Kunstmatige intelligentie

Steeds meer applicaties gericht op communicatie maken gebruik van kunstmatige intelligentie (AI). Denk bijvoorbeeld aan spraak-naar-tekst software, maar ook aan applicaties die gebruikmaken van chatbots, zoekfuncties om antwoorden te genereren en tekstverbeteraars die assisteren bij het beantwoorden van vragen. Vaak is voor dit soort hulpmiddelen een toegestaan alternatief denkbaar: denk bijvoorbeeld aan de inzet van een schrijfhulp in plaats van spraak-naar-tekst-software.

Soms komt het voor dat de ondersteuningsbehoefte van een kandidaat om een dusdanig specifiek digitaal hulpmiddel vraagt, dat geen alternatief voorhanden is. Het betreft hier doorgaans een kleine groep fysiekbeperkte kandidaten die in het dagelijks functioneren afhankelijk is van het gebruik van deze digitale hulpmiddelen. In dat geval kan contact worden opgenomen met het Expertisepunt passend examineren vo, via het contactformulier, rubriek complexe casuïstiek.

7 Individueel of doelgroep-pta

Een pta (programma van toetsing en afsluiting) beschrijft op welke manier de verplichte onderdelen van het examenprogramma en eventueel andere door het bevoegd gezag aangewezen leerstof in het schoolexamen worden getoetst. De ondersteuningsbehoefte van een examenkandidaat kan aanleiding geven tot de inzet van een individueel of doelgroep-pta. In dit hoofdstuk wordt het (wettelijk) kader toegelicht dat leidend is bij het vormgeven van een pta en de ruimte daarbinnen voor het vormgeven van een individueel of doelgroep-pta.

Het bevoegd gezag is niet verplicht over te gaan tot een individueel of doelgroep-pta. Wel is het verplicht bij gesignaleerde belemmeringen die het gevolg zijn van een beperking doeltreffende aanpassing(en) te doen tijdens het onderwijs- en examentraject.

7.1 Wettelijk kader programma van toetsing en afsluiting (pta)

Artikel 2.60a WVO 2020 verplicht het bevoegd gezag om ieder jaar voor 1 oktober voor het desbetreffende schooljaar een pta vast te stellen. Het pta moet door de medezeggenschapsraad (mr) zijn goedgekeurd en worden toegestuurd aan de betreffende kandidaten en de Inspectie. Wijzigingen aanbrengen in het pta is na 1 oktober alleen nog mogelijk bij geconstateerde evidente fouten. Wijzigingen moeten vervolgens aan de Inspectie worden toegezonden.

Het bevoegd gezag stelt kandidaten met het pta op de hoogte van de verdeling van de examenstof over de onderdelen van het schoolexamen (inhoud, toetswijze, herkansing, periodisering, weging). Daarnaast is het pta een document waarmee het bevoegd gezag de inrichting van het schoolexamen aan de Inspectie verantwoordt.

7.2 Individueel of doelgroep-pta

Kandidaten in eenzelfde examencohort met een gelijk vakkenpakket, volgen standaard hetzelfde pta voor het hele schoolexamen. Als een kandidaat voor een of meer vakken een aangepast pta volgt, krijgt het pta van deze kandidaat een individueel karakter. Er is dan sprake van een individueel pta. Als een groep kandidaten een op dezelfde manier aangepast pta volgt, is er sprake van een doelgroep-pta. Het bevoegd gezag is te allen tijde verantwoordelijk voor het opstellen van een individueel of doelgroep-pta en de schoolexamentoetsen.

De inzet van een individueel of doelgroep-pta kan worden overwogen als duidelijk is dat een kandidaat beschikt over voldoende kennis en vaardigheden om aan de exameneis te voldoen, maar de opzet van het standaard pta niet voldoende passend is bij de ondersteuningsbehoefte of de leerstijl van de kandidaat.

Individueel pta

Een individueel pta is aangepast op basis van de specifieke situatie van een leerling. Het gaat hier bijvoorbeeld om een langdurig of chronisch zieke kandidaat, een kandidaat die (tijdelijk) onderwijs volgt op een opdc (of soortgelijk onderwijsarrangement) of een kandidaat die na langdurige afwezigheid gefaseerd terugkeert naar school. Maar ook voor kandidaten die een vak versneld willen afronden, voor nieuwkomers en tussentijdse instromers vormt een individueel pta uitkomst.

Doelgroep-pta

Een doelgroep-pta wordt gemaakt voor een groep van kandidaten met eenzelfde ondersteuningsbehoefte of die eenzelfde afwijkend onderwijstraject doorlopen. Het gaat hier bijvoorbeeld om kandidaten in een examensamenwerking tussen een vo- en een vso-school of om een groep kandidaten die vanuit een opdc (of soortgelijk onderwijsarrangement) examen doet. Ook voor kandidaten die bijvoorbeeld van havo 3 instromen in vmbo-tl 4 wordt vaak een doelgroep-pta gemaakt.

7.2.1 Tijdpad

Een individueel pta kan gaandeweg het schooljaar worden gemaakt en/of aangepast. Dit biedt de mogelijkheid om te kunnen anticiperen op bijvoorbeeld een onvoorspelbaar ziekteverloop bij een kandidaat of op een ingrijpende gebeurtenis in het leven van een kandidaat in het examenjaar. Een individueel pta wordt na goedkeuring door het bevoegd gezag uitgereikt aan de kandidaat en opgeslagen in het leerlingvolgsysteem (lvs). Het moet ter inzage beschikbaar zijn voor de Inspectie, maar hoeft niet te worden opgestuurd.

Een doelgroep-pta wordt aan het begin van het schooljaar vastgesteld, voor 1 oktober. Het wordt aan de betreffende kandidaten uitgereikt en opgeslagen in het leerlingvolgsysteem (lvs). Het moet ter inzage beschikbaar zijn voor de Inspectie, maar hoeft niet te worden opgestuurd.

7.2.2 Aanpassen van het standaard pta

Inhoudelijk mag een individueel pta of doelgroep-pta wat betreft de eindtermen niet afwijken van het standaard pta: wat er getoetst wordt ligt vast, de gestelde inhoudelijke eisen blijven gelijk. In een individueel of doelgroep-pta kan ten opzichte van het standaard pta uitsluitend worden afgeweken in de wijze van examineren. Het gaat hier dus om de toetsvorm, het afnamemoment en het aantal toetsen. Afwijken kan voor één of meer vakken.

Afnamemoment

Het is mogelijk om een toets af te nemen op een ander moment dan vermeld in het standaard pta. Een kandidaat die vanwege ziekte of andere redenen een periode afwezig is, kan zo zijn schoolexamentoetsen op een ander moment afleggen.

Aantal toetsen

De onderdelen van verschillende toetsen uit het pta kunnen worden samengevoegd tot één toets. Andersom kan overigens ook: één toets kan worden opgesplitst in meerdere deeltoetsen. Hierbij geldt dat de bijbehorende eindtermen op een vergelijkbare manier getoetst, gewogen en beoordeeld worden als bij de oorspronkelijke toets. De weging van de verschillende onderdelen binnen het aangepaste pta moet (ongeveer) gelijk blijven aan die in het oorspronkelijke pta.

Het variëren van het aantal toetsen kan worden overwogen voor kandidaten die zeer beperkt belastbaar zijn. Deze kandidaten hebben doorgaans verminderde energie; door te variëren in het aantal toetsen kunnen zij hun energie effectief verdelen. Het variëren van het aantal toetsen kan bijvoorbeeld ook worden ingezet voor tussentijdse instromers of kandidaten die van schoolsoort of leerweg wisselen.

Toetsvorm

De toetsvorm is de manier waarop de stof getoetst wordt (de vorm), denk aan een schriftelijk of mondeling examen of een werkstuk. Op basis van de ondersteuningsbehoefte van een kandidaat kan in toetsvorm worden gevarieerd. Ook hierbij geldt dat de bijbehorende eindtermen op een vergelijkbare manier getoetst, gewogen en beoordeeld worden als bij de oorspronkelijke toets. Een kanttekening hierbij is dat niet iedere toetsvorm zich leent voor het meten van elk type vaardigheid. Bij het afwijken in toetsvorm moet hiermee rekening gehouden worden door een balans te vinden tussen het afstemmen op de ondersteuningsbehoefte enerzijds en een zorgvuldige toetsing van beheersing van de eindtermen anderzijds.

Er zijn verschillende situaties denkbaar die aanleiding kunnen geven tot het variëren in toetsvorm. Zo is voor een bedgebonden kandidaat een mondelinge afnamevorm van een schoolexamen soms eerder haalbaar dan een schriftelijke of praktische afnamevorm. Of is voor een auditief beperkte kandidaat luistervaardigheid beter te toetsen door dit te integreren in gespreksvaardigheid. Ook kan een langdurig uitgevallen kandidaat die motivatie en vertrouwen moet herwinnen soms meer gebaat zijn bij een praktische opdracht dan bij een schriftelijke toets.

7.2.3 Vastleggen en verantwoorden

Het is raadzaam om in het examenreglement een passage op te nemen over de mogelijkheid van een individueel of doelgroep-pta en daarbij vast te leggen op welk moment en welke manier hierover wordt besloten. Het overgaan tot een individueel of doelgroep-pta is een gewogen proces dat goede borging vereist, met afspraken over de rol van de examencommissie, vakdocenten en het ondersteuningsteam.

Bijlage 1 Procedure bij inzet hulp tijdens examens

Het bevoegd gezag beslist of een kandidaat tijdens het examen gebruik mag maken van een hulp. Met het Expertisepunt passend examineren vo kan worden nagegaan of een aanpassing nodig en mogelijk is. Melding in het ISD aan de Inspectie is nodig.

In het algemeen geldt dat:

- De surveillant die hulp biedt is in dienst bij het bevoegd gezag.
- Er naast de surveillant die hulp biedt, altijd een tweede surveillant aanwezig is. De tweede surveillant ziet erop toe dat de ondersteuning neutraal geschiedt en de kandidaat geen aanwijzingen krijgt over de juistheid van een antwoord.
- De surveillant die hulp biedt is een voor de kandidaat neutraal persoon, niet zijnde de vakdocent van de kandidaat. Bij sommige vakken is enige kennis van het vak noodzakelijk om aanwijzingen goed te kunnen opvolgen (denk bijvoorbeeld aan een schrijf/tekenhulp bij wiskunde).
- Laat de kandidaat van te voren oefenen met de hulp, een goede afstemming is noodzakelijk.
- De betrokken surveillanten moeten van te voren worden ingelicht over de ondersteuning die de leerling nodig heeft en de afspraken die hierover gemaakt zijn.

		Verschillende soorten hulp/ondersteuning
	Voorleeshulp	Voorlezen gebeurt uitsluitend op verzoek en aanwijzing van de kandidaat en geschiedt op neutrale wijze. Het kan gaan om het voorlezen van teksten, bronnen, formules, maten en bijschriften. Maar ook om het aflezen van graden bij hoeken en het aflezen van de (grafische) rekenmachine. **Specifiek voor visueel beperkte kandidaten:** Toelichting bij afbeeldingen, tabellen, grafieken e.d. verstrekken. De toelichting zorgt dat de kandidaat zich van het afgebeelde een goede voorstelling kan maken, zonder (een deel van) het antwoord prijs te geven. Het beschrijven van afbeeldingen is lastig.
	Teken-/schrijfhulp	Schrijven en tekenen gebeurt uitsluitend op aanwijzing van de kandidaat, er wordt letterlijk weergegeven wat de kandidaat zegt.
	Opzoekhulp	Het opzoeken van informatie in een naslagwerk (atlas, binas, woordenboek) gebeurt uitsluitend op verzoek en aanwijzing van de kandidaat. Indien er sprake is van meerdere woordbetekenissen of informatieonderdelen, moet alles voorgelezen worden.
	Kleurbenoemer	Op aangeven van de kandidaat mag de surveillant aanwijzen welke lijn of welk vlakdeel een door de deelnemer benoemde kleur heeft of mag de surveillant de kleur benoemen van een door de deelnemer aangewezen lijn of vlakdeel.
	Structuur-/ aanwijshulp	Op aangeven van de kandidaat mag de surveillant een gedeelte van de tekst/afbeelding/ informatie afdekken, zodat de kandidaat meer overzicht krijgt en zijn aandacht kan richten op één onderdeel. Ook mag op verzoek van de kandidaat de surveillant controleren of de kandidaat alle opgaven gemaakt heeft. **Specifiek voor visueel beperkte kandidaten:** De surveillant mag (in een tabel) aanwijzen waar dingen ingevuld moeten worden. Ook mag de surveillant aangeven hoeveel kolommen en rijen een tabel bevat, welke aslabels er bij grafieken staan en bij tekeningen aangeven als er tekst naast de tekening staat. Ook mag hij het onderscheid aangeven tussen een rechte en een lichte kromme lijn en in teksten regelnummers of alinea's aanwijzen.
	Handelingshulp	De surveillant mag aan de hand van instructies van de kandidaat handelingen verrichten welke onderdeel zijn van opdrachten van een praktisch examen. Ook mag de handelingshulp op aanwijzing van de kandidaat de grafische rekenmachine bedienen bij de exacte vakken.

Bijlage 2 Procedure bij installatie/ vergroten

Deze procedure geldt voor papieren schriftelijke examens die op een vast moment worden afgenomen, als speciale omzettingen/aanpassingen vanwege een ondersteuningsbehoefte noodzakelijk zijn. Daarnaast geldt deze procedure voor de examen-pdf's die beschikbaar worden gesteld op examenbestanden.nl.

Eerste en tweede tijdvak

1. Het materiaal voor een examenzitting mag geopend worden bij aanvang van de examenzitting. Alleen onder hieronder genoemde voorwaarden mag het materiaal eerder geopend worden.
2. Als dat om technische redenen nodig is, kan ervoor worden gekozen de aanvangshandelingen te laten beginnen in de voor derden niet toegankelijke examenruimte, maximaal 120 minuten voor de aanvang van de zitting volgens rooster. Dit geldt ook voor het klaarzetten van de examen-pdf.
3. Het moment waarop kandidaten kennisnemen van de inhoud van het examen blijft volgens rooster.
4. In een bijlage van het proces-verbaal wordt beschreven:
   a. op welk moment de handelingen starten;
   b. welke handelingen worden verricht;
   c. en welke functionarissen van de school deze handelingen verrichten of daarbij aanwezig zijn.
5. De in punt (4) genoemde functionarissen zien erop toe dat uitsluitend de technische handelingen worden verricht die voor de afname nodig zijn, en dat geen examenmateriaal voor aanvang van de zitting ter kennis komt van kandidaten, of voor of tijdens de zitting van anderen. De functionarissen tekenen daarvoor.
6. De handelingen vinden plaats in een ruimte waarin aansluitend het examen wordt afgenomen.
7. Als het om technische redenen niet mogelijk is de handelingen verantwoord te laten plaatsvinden in de examenruimte, kan met inachtneming van het onder (2) genoemde tijdpad worden gekozen voor aanwijzing van een andere ruimte.
   a. De directeur stelt vooraf een verklaring op dat hij zich ervan heeft vergewist dat een andere ruimte noodzakelijk is.
   b. Hij vermeldt welke ruimte daarvoor wordt gebruikt en welke functionarissen bij de werkzaamheden zijn betrokken.
   c. Hij verklaart dat de aangegeven ruimte vanaf aanvang van de werkzaamheden tot de start van de examenzitting met kandidaten niet toegankelijk zal zijn voor anderen dan de onder (b) genoemde functionarissen.
   d. Hij vermeldt in de verklaring hoe ervoor wordt gezorgd dat examendocumenten (bijvoorbeeld de geproduceerde usb-sticks) na behandeling in de 'vooraf-ruimte' in de examenruimte komen (bijvoorbeeld in een verzegelde envelop, gebracht door twee personen).
   e. Alle werkzaamheden bij (b) en bij (d) worden gezamenlijk uitgevoerd door ten minste twee door de directeur aangewezen personen.
   f. De in de verklaring genoemde personen verklaren door een handtekening na beëindiging van de werkzaamheden dat de werkzaamheden volgens de regels zijn voltooid.
   g. De genoemde verklaringen worden toegevoegd aan de bij punt (4) genoemde bijlage bij het proces-verbaal.
8. De bijlage bij het proces-verbaal is van belang voor toezicht en voor onderzoek bij eventuele calamiteiten (veronderstelde schending van de geheimhouding). De bijlage hoeft niet te worden verzonden aan de tweede corrector.

Bijlage 3 Procedure bij quarantaine

De procedure bij quarantaine geldt voor examens vmbo-gl/tl, havo en vwo die op een vast moment worden afgenomen, als vanwege een zintuigelijke beperking of beperkte belastbaarheid sprake is van een vervroegde zitting of verlengde afname (meer dan 30 minuten). Daarnaast geldt deze procedure voor kandidaten waarbij door een specifiek vakkenpakket twee vakken op eenzelfde roostermoment vallen. Deze kandidaten zijn aangewezen op een vervroegde zitting van één van de vakken. Alleen om bovengenoemde redenen is een quarantainezitting toegestaan.

Bij een quarantainezitting is het noodzakelijk dat de geheimhouding voor andere kandidaten gewaarborgd wordt en dat de afname veilig en betrouwbaar verloopt. Een afname in quarantaine houdt in dat de kandidaat in een aparte ruimte wordt geëxamineerd en gedurende de volledige zitting geen contact heeft met andere kandidaten en/of externe bronnen (overige aanwezigen, (smart)devices en/of digitale bronnen en applicaties).

Richtlijnen afnamecondities algemeen

1. Het bevoegd gezag stelt het startmoment vast van het centraal examen dat door de kandidaat in quarantaine wordt gemaakt. Het startmoment van het examen in quarantaine wordt zo dicht als mogelijk bij het reguliere startmoment georganiseerd, maar in ieder geval op dezelfde dag, overdag.
2. Een zitting in quarantaine vindt plaats onder toezicht van twee surveillanten.
3. Een kandidaat mag op één dag aan maximaal twee zittingen deelnemen.
4. De kandidaat staat gedurende de hele zitting (inclusief momenten voor rust/pauze of medisch handelen) onder toezicht.

Aanvullende richtlijnen afname bij twee middag ce's

5. Het bevoegd gezag bepaalt welk examen de kandidaat 's ochtends en welk examen de kandidaat 's middags aflegt in geval een kandidaat twee centrale examens wil afleggen die beide in de middag staan ingeroosterd.
6. Als een vervroegde afname roostertechnisch noodzakelijk is, mag het examenmateriaal eerder geopend worden. De examensecretaris neemt hierbij de Procedure bij installatie/vergroten in acht (uitgezonderd art. 9.1 lid 2 en 3). Als de kandidaat is aangewezen op digitaal werken, kan de examensecretaris voor de deadline een aanvraag indienen om eerder toegang te krijgen tot de examen-pdf van een middagexamen. Dit kan via het Formulier aanvraag toegang examen-pdf middagzitting bij vervroegde zitting (quarantaine) op MijnExamenblad.
7. Als een kandidaat aan twee zittingen deelneemt:
   - valt de ene zitting in de ochtend en de andere zitting in de middag. Een zitting in de avond is niet toegestaan;
   - heeft de kandidaat tussen de twee zittingen minimaal een uur pauze;
   - staat de kandidaat tussen de twee zittingen permanent onder toezicht;
   - mag de kandidaat niet eerder aan het tweede examen van die dag beginnen dan de officiële starttijd van de middagzitting.
8. De kandidaat blijft in quarantaine tot de start van het in de middag ingeroosterde examen. Tijdens de quarantaine mag de kandidaat niet in dezelfde ruimte verblijven met medekandidaten die het door de kandidaat in de ochtend afgelegde examen in de middag maken.
9. De kandidaat mag het middagexamen in dezelfde ruimte afleggen als de andere kandidaten. Wel moet de kandidaat onder begeleiding naar zijn plek worden gebracht op het moment dat de middagzitting officieel is begonnen. Op deze manier kan de kandidaat op geen enkele wijze contact hebben met medekandidaten over het examen dat de kandidaat in de ochtend heeft afgelegd.
10. Het bevoegd gezag draagt de surveillanten op dat zij op geen enkele manier communiceren over de inhoud van de vervroegd afgenomen examens tot het tijdstip dat kandidaten tijdens de middagzitting de examenzaal mogen verlaten.

Aanvullende richtlijnen afname passend examineren

11. Als een vervroegde afname omwille van een ondersteuningsbehoefte noodzakelijk is, mag het examenmateriaal eerder geopend worden. De examensecretaris neemt hierbij de Procedure bij installatie/vergroten in acht (uitgezonderd art. 9.1 lid 2 en 3).). Als de kandidaat is aangewezen op digitaal werken kan de examensecretaris voor de deadline een aanvraag indienen om eerder toegang te krijgen tot de examen-pdf van een middagexamen. Dit kan via het Formulier aanvraag toegang examen-pdf middagzitting bij vervroegde zitting (quarantaine) op MijnExamenblad.
12. Als sprake is van een latere start van de afname vanwege een ondersteuningsbehoefte, dan wordt de kandidaat vanaf de start van het reguliere afnamemoment in quarantaine geplaatst.

13. Als sprake is van een vervroegde start van de afname vanwege een ondersteuningsbehoefte, dan blijft de kandidaat in quarantaine ten minste tot het tijdstip dat kandidaten tijdens de reguliere zitting de examenzaal mogen verlaten. Ook het gemaakte werk en het examenpakket mogen de ruimte pas verlaten na het tijdstip dat kandidaten tijdens de reguliere zitting de examenzaal mogen verlaten.
14. Als het voor een kandidaat vanwege een sterk beperkte belastbaarheid noodzakelijk is de netto examenduur te verdelen in meerdere werkblokken, dan kan een kandidaat de effectieve examentijd verspreid over de dag inzetten tussen 09.00 uur in de ochtend en 17.00 uur in de middag. Afname vindt altijd plaats op de dag van afname volgens landelijk examenrooster.

Colofon

College voor Toetsen en Examens (CvTE)

© 2026 CvTE, Utrecht. Alle rechten voorbehouden, met uitzondering van het recht het werk openbaar te maken of te vermenigvuldigen.